

Umeå University

This is a report published by Umeå university, Institutionen för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning

Citation for the published paper:

Nyroos, M., Rönnberg, L. (2002)

"Att hantera tiden: Skolchefer om att delta respektive inte delta i timplaneförsöket"

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-15056>

DiVA

<http://diva-portal.org>

ATT HANTERA TIDEN

Skolchefer om att delta respektive
att inte delta i timplaneförsöket

Mikaela Nyroos
Linda Rönnberg

Institutionen för barn- och ungdomspedagogik,
specialpedagogik och vägledning
Umeå universitet

Tryckt på Print och Media,
Umeå universitet 2002:209057

(c) Mikaela Nyroos och Linda Rönnberg
Institutionen för barn- och ungdomspedagogik,
specialpedagogik och vägledning och
Statsvetenskapliga institutionen

ISSN 1103-6044
ISBN 91-7191-137-5

INNEHÅLL

1. INLEDNING	5
1.1 Syfte	5
1.2 Urval och genomförande	6
2. BAKGRUND	9
2.1 Från centralisering till decentralisering	9
2.2 Ett nytt sätt att se på timplanen	11
2.3 Försöksverksamheten	13
3. SEX KOMMUNKATEGORIER	15
3.1 Deltagande kommuner	17
3.1.1 Vill vara på framkant	17
3.1.2 Jobbar redan så här	19
3.1.3 Behöver draghjälp	22
3.2 Icke deltagande kommuner	25
3.2.1 Omständigheter kring ansökan	25
3.2.2 Gör det redan	26
3.2.3 Orkar inte	29
4. AVSLUTANDE REFLEKTIONER	31
4.1 Sammanfattande slutsatser	31
4.1.1 Deltagande kommuner	31
4.1.2 Icke deltagande kommuner	32
4.1.3 Sammanfattning	33
4.2 Vidare forskning	34
KÄLLFÖRTECKNING	35
Bilaga 1: Urval och kommunkategorier	37
Bilaga 2: Intervjumall	38
Tabeller:	
Tabell 1: Urval	7
Tabell 2: Kommunernas motiv för deltagande respektive icke deltagande	16

1. INLEDNING

The allocation of time deserves, though it does not receive, the same attention that we give the allocation of financial resources.¹

Staten har under de senaste decennierna överlåtit en rad befogenheter, som tidigare låg på den centrala nivån, till den lokala och då främst den kommunala nivån. Staten kontrollerar styr genom mål och kontroll och utvärdering av resultat, medan kommunerna är relativt fria att välja olika vägar för att nå målen. Detta gäller inte minst skolan, som genomgått en omfattande decentralisering och avreglering. Denna förändring gäller också styrningen av tiden. Riksdagen beslutade 1998 att inrätta en försöksverksamhet där ett begränsat antal kommuner får möjlighet att organisera arbetet i grundskolan utan en centralt fastställd timplan.² Därmed har makten över tidsfördelningen kommit att förflyttats från staten till den enskilda skolan. Det kan emellertid diskuteras huruvida ett slopande av den centralt styrda timplanen bara är en formell bekräftelse av det som redan förekommer i kommunernas grundskolor eller om den nationella timplanen istället betraktas som ett viktigt statligt styrmedel för att säkerställa en likvärdig utbildning i ett skolväsende präglat av hög grad av decentralisering.

1.1 Syfte

De 79 kommuner vars ansökningar beviljades av timplanedelegationen är geografiskt ojämnt fördelade, med en kraftig överrepresentation av kommuner i Svealand och Götaland. Deltagande kommuner utgörs dessutom av främst tätbefolkade kommuner - förortskommuner, storstäder och större och medelstora städer, medan gles- och landsbygdskommuner är underrepresenterade. Det är alltså över 200 kommuner som inte deltar och detta finner vi nödvändigt att problematisera ytterligare. Det är exempelvis långt från givet att dessa kommuner inte deltar på grund av motstånd gentemot förändringar. Det kan istället finnas brist på tid och ork för att delta i ytterligare projekt. Det kan också vara så att det finns kommuner som fullt ut utnyttjar de friheter som redan ges och därför inte anser sig behöva delta i försöket. På grund av detta har även icke-deltagande kommuner inkluderats i denna undersökning. Bland annat har Norrlands inland, som helt saknar deltagande kommuner, inbegripits.

¹Pressman, Jeffery L och Wildawsky, Aaron B, Implementation Berkley: University of California Press 1973 s. 121

²Ds 1999:1 Utan timplan – med oförändrat uppdrag s. 3. Utbildningsdepartementet finansierar genom timplanedelegationen forskningsprojekt vid fem universitet och högskolor, däribland Umeå universitet, i anslutning till försöksverksamheten med skola utan nationell timplan. Utvärderingen av försöket sker i särskild ordning och inte primärt inom ramen för dessa forskningsprojekt.

Det finns inte särskilt mycket forskning om tiden som en ramfaktor i utbildningssammanhang och om tidsanvändning i ett läroplansperspektiv. Mot bakgrund av detta och tidens stora betydelse i det svenska skolväsendet, både som reellt styrmedel och som en symbolisk vägvisare för vad som anses vara viktig kunskap i vårt samhälle, förefaller det motiverat att fokusera på tiden och dess användning. Vår studie sätter försöket med skola utan nationell timplan i förgrunden, sett ur såväl deltagande som icke deltagande kommuners synvinkel. Syftet är att beskriva och analysera de motiv som kommunernas förvaltningschefer inom utbildningsområdet för fram när det gäller beslutet att delta eller att inte delta i försöksverksamheten med befrielse från grundskolans nationella timplan. Det är följaktligen inte primärt skolnivån och de motiv och drivkrafter som återfinns där som utgör föreliggande studies huvudsakliga fokus. Sådana aspekter kommer istället att behandlas utförligt i kommande delstudier inom projektets ram. Den första delstudie som här redovisas är därför också ett underlag för hypotesgenerering, tolkning och urval inför de senare delstudierna. Dessutom kan de kommunperspektiv som denna delstudie anlägger komplettera de senare, skolbaserade undersökningarna.

För att fånga de motiv som kommunerna, via skolchefer, ger uttryck för är följande frågeställningar av vikt att belysa:

- Hur har processen gällande ett eventuellt deltagande i försöksverksamheten sett ut i kommunerna?
- I vilken mån är den fria tidsanvändningen något nytt? Vad kan ett eventuellt deltagande tillföra?
- Vilka risker och möjligheter framhålls med en friare tidsanvändning och timplanens förändrade roll? Från vilka nivåer och aktörer förs detta fram?
- Hur betraktas den nationella timplanens roll i det nuvarande styrsystemet?

1.2 Urval och genomförande

Studien har en explorativ ansats och ett induktivt förhållningssätt, vilket också motiverar ett kvalitativt angreppssätt. Vi vill därigenom ta fasta på komplexa variationer och relationer mellan aktörer och de situationer och händelser som har format och formar arbetets gång, som inte helt enkelt kan behandlas i en undersökning av kvantitativ karaktär. Vi strävar efter att fånga de typiska dragen i deltagande respektive icke deltagande kommuner i fråga om de motiv som förs fram gentemot ett deltagande eller inte i försöksverksamheten.

³ Av Kommunförbundets nio kategorier används sju i vår studie. Två kommungrupper, "övriga större kommuner" och "övriga mindre kommuner", har valts bort på grund av att de saknar tydliga särdrag. Vidare har två kommunkategorier, "storstadskommuner" och "förortskommuner" förts samman till en grupp. För definitioner av resp. kategori, se bilaga 1

Valet av kommuner har utgått från en strävan att åstadkomma en så stor variation som möjligt. Sexton deltagande och 16 icke deltagande kommuner har valts ut, representerande sju olika kommunkategorier: storstäder och förortskommuner, större städer, medelstora städer, industrikommuner, landsbygdskommuner och glesbygdskommuner (tabell 1). Kategorierna bygger med viss modifiering på den indelning Kommunförbundet gör i sin statistik.³

Tabell 1: Urval

Kommuntyp	Antal deltagande kommuner	Antal icke deltagande kommuner	Totalt
1 Storstäder och förortskommuner	4	2	6
2 Större städer	3	2	5
3 Medelstora städer	3	2	5
4 Industrikommuner	3	3	6
5 Landsbygdskommuner	2	3	5
6 Glesbygdskommuner	1	4	5
Summa	16	16	32

Den geografiskt, socioekonomiskt och till invånarantalet heterogena undersökningsgruppen ger möjlighet att spegla den variation av en företeelse som undersöks. Det är dock inte möjligt att utifrån materialet vidtaga generaliseringar, eftersom vi inte gjort något riksrepresentativt urval. Hur de undersökta kommunerna resonerar kring de ställda frågorna utgör *en* bild av verkligheten, som gäller för dessa 32 kommuner.

Genom att välja intervjun som datainsamlingsmetod skapas förutsättningar för högre svarsfrekvens och möjlighet att ställa uppföljande och förtydligande frågor. Intervjun är även ett värdefullt redskap när intresset fokuseras på något som ligger bakåt i tiden och inte kommer att inträffa igen.⁴ Intervjuerna har utförts via telefon för att göra ett nationellt urval praktiskt genomförbart. Två i förväg framtagna intervjuguider, en för deltagande och en annan för icke deltagande kommuner, har verkat vägledande så att relevanta frågor täckts upp i intervjun.⁵ Dock kan frågornas exakta formulering och i vilken ordning de ställs variera. Respondenten ges stort utrymme, då frågorna mestadels är av öppen karaktär. Fördelen med att ha en viss struktur i intervjuerna är att de kan bearbetas och analyseras bredvid varandra. Ytterligare en värdefull aspekt som denna typ av intervju erbjuder i förhållande till den hårt strukturerade och standardiserade intervjun rör respondentens frihet.

⁴ Merriam, Sharan B Fallstudien som forskningsmetod Lund: Studentlitteratur 1994 s. 86

⁵ Se Bilaga 2: Intervjumallar

⁶ Krag Jacobsen, Jan, Intervju. Konsten att lyssna och fråga Lund: Studentlitteratur 1993 s. 19. Se också Merriam (1994) s. 88

Den semistrukturerade intervjun lämnar utrymme för nya och för utfrågaren oförutsedda infallsvinklar.⁶

Förfrågan om att medverka har ställts till kommunens skolchef eller motsvarande i ett introducerande brev och efterföljande telefonkontakt. Anledningen till att undersökningen fokuserar ledande tjänstemän på kommunal förvaltningsnivå är främst att de får anses ha en helhetsbild av verksamheten. Dessa tjänstemän befinner sig dock inte på verksamhetsnivå, utan företräder ett mer övergripande perspektiv. Detta innebär att det som skolchefen ger uttryck för inte per automatik kan appliceras på kommunens enskilda skolor. Det förefaller ändock motiverat att fokusera på företrädare för kommunens skolförvaltning, då inbjudan till försöksverksamheten inkommit och beretts på denna nivå. Den kommunala skolförvaltningens tjänstemän har en central roll, placerad mellan facknämnd och rektor. Skolcheferna lägger också många gånger tillsammans med rektorerna upp verksamheten i kommunen.⁷ I ett antal fall har skolchefen hänvisat vidare till andra medarbetare.⁸ Detta har främst varit fallet i deltagande kommuner där projektledaren av skolchefen bedömts vara den som bör medverka. Endast en kommun har avböjt medverkan och har då ersatts av en annan kommun ur samma kategori.

En semistrukturerad intervjudesign har alltså legat till grund för de 32 telefonintervjuerna. Två pilotintervjuer genomfördes inledningsvis för att testa formulär och utrustning. I ena fallet sändes två omfattande skriftliga flervalsfrågor ut i förväg, för att se om detta skulle underlätta för respondenten att svara och förstå frågan. Vi beslöt dock att frågå detta arbetssätt, då vi fann att det kunde hämma den svarande att ge uttömmande och spontana svar. Vidare resulterade pilotintervjuerna i att några frågeformuleringar marginellt ändrades, så att frågorna blev enklare att förstå för respondenten. Intervjuerna genomfördes via högtalartelefon så att vi båda kunde ta del av intervjun och samtidigt ta anteckningar. Intervjuerna varade i genomsnitt mellan 20 och 40 minuter och spelades in på band. Intervjun skrevs ut ordagrant och utskriften sändes sedan tillbaka till respondenten, om denne så önskade, för att möjliggöra kommentarer och tillägg. I några fall har intervjupersonerna påtalat vissa ändringar i den utskrivna intervjun vilket har beaktats vid bearbetningen av materialet.

⁷ Johansson, Olof och Kallós, Daniel "Om rektorsrollen vid målstyrning av skolan", I: Skola med styrfart. En antologi om styrning och ledning av skolans verksamhet, Hård af Segerstad, Anita (red.). Uppsala: Rektorsutbildningen, mellansvenska regionen 1994 s. 111

⁸ Fortsättningsvis används ändå beteckningen skolchef som samlade benämning på respondenterna

2. BAKGRUND

Detta avsnitt strävar efter att illustrera såväl skolväsendets utveckling som tidens styrning. Timplaneförändringar behandlas fortlöpande i beskrivningen. Särskilt fokuseras den förändrade synen på timplanens roll i samband med införandet av 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet och de resonemang som föregått försöksverksamheten.

2.1 Från centralisering till decentralisering

Folkskolans införande år 1842 innebar visserligen en reglering av folkundervisningen genom att undervisningen skulle omfatta vissa specificerade ämnen, men det förekom stora variationer gällande hur denna bedrevs i praktiken. Ett stycke in på 1900-talet hade kyrkan fortfarande ett starkt inflytande över folkskolans undervisning och organisation, men efterhand kom staten att helt överta ansvaret för dess styrning. Undervisningsplanen för folkskolan från 1919 var ett tydligt statligt styrdokument som bidrog till att skapa ökad likformighet på bekostnad av de lokala avvikelserna.⁹ Undervisningstiden i varje ämne och årskurs preciserades tydligt. 1919 års undervisningsplan kom att, med vissa justeringar, vara i bruk ända in på 1950-talet.¹⁰

Genomförandet av grundskolereformen och 1962 års läroplan för grundskolan medförde att staten tog ett mycket fast grepp om skolan.¹¹ En föreställning om att central styrning var det effektiva sättet att lösa samhällets problem på var starkt förhärskande. Lgr 62 var mycket detaljerad till sin karaktär och förutsatte en given organisation av skolan. Timplanerna angav exempelvis exakt i vilken utsträckning klasserna och tillvalsgrupperna skulle delas in i mindre undervisningsgrupper *genom att ange antalet veckotimmar och grupp-timmar för varje ämne och årskurs och villkoren för delning i angiven omfattning*.¹² Den mycket starkt reglerande Lgr 62 efterträddes 1969 av en ny läroplan, Lgr 69, som dels var dels mindre till sitt omfång och dels mer inriktad på värdet av att tillåta läraren och eleverna att välja arbetssätt. En viss frihet gavs också när det gällde utformandet av timplanen. Grupp-timmar reglerades inte och ett samlat antal timmar tilldelades orienteringsämnena.¹³

Denna försiktiga början till ökad lokal frihet förstärktes av vad som betraktas som den första decentraliseringsreformen inom skolans område, grun-

⁹ Larson, Lars-Erik och Asp, Bo Skolans frirum växer Göteborg: Gothia 1994 s. 7ff

¹⁰ Torper, Ulf, Tidsramar, tidsanvändning och kunskapsutveckling i den svenska grundskolan. Lund: CWK, Gleerup (akad.avh) 1982 s. 68–71

¹¹ Skolstadgan från 1842 innefattade 14 paragrafer och skolstadgan från 1962 inalles 476 sidor, innehållande 701 paragrafer, varav 354 gällde för grundskolan, därjämte tillkom skollagens 64 paragrafer. Johansson, Bertil och Johansson, Britt Att styra eller inte styra Lund: Pedagogiska institutionen 1994 s.19f

¹² aa. s. 21

¹³ aa. s. 21–22

dad på förslagen från utredningen om skolans inre arbete (SIA) som lade fram sitt slutbetänkande 1974. Kritiken mot centralismen och byråkratin som präglade statsförvaltningen hade vuxit sig allt starkare.¹⁴ SIA-utredningen framhöll att staten förvisso har en roll att fylla för att säkerställa en enhetlig utbildning för alla elever, men att statens uppgift inte borde vara att i detalj ange hur resurserna skulle fördelas och användas lokalt.¹⁵ På grundval av SIA-utredningen antogs 1980 års läroplan för grundskolan (Lgr 80), som till sin omfattning i sidor räknat var mindre än föregångaren Lgr 69. Lgr 80 brukar betraktas som den läroplan som tog de första stegen mot målstyrning. Timplanerna var uppdelade per stadium istället för som tidigare per årskurs, vilket medförde en viss frihet i förhållande till den årskursreglerade timplanen.

I samband med införandet av Lgr 80 fick kommunen ett ansvar att fortbilda lärarna. En ny lärarutbildning infördes 1988, med en reduktion av de tre stadierna till två mer sammanvävda, 1-7 och 4-9, och jämfört med de tidigare strikta stadielärarna blev lärarna från den nya utbildningen mer specialiserade inom vissa ämnen.¹⁶ Genom propositionen 1988/89:4 *Skolans utveckling och styrning* förtydligades ytterligare en strävan mot styrning medelst mål och resultat. Det lokala ansvaret för skolan utökades, när det gällde val av innehåll och metoder och för att genomföra utvärdering. Krav på upprättandet av en kommunal skolplan infördes, vilken skulle ligga till grund för de lokala arbetsplaner som redan hade införts i samband med Lgr 80. Övergången till det nya systemet med målstyrning skulle underlättas av ett samlat kommunalt driftsansvar för skolan, då en oklar ansvarsfördelning mellan olika nivåer inte var att betrakta som effektivt. Detta innebar att skolan kommunaliserades och kommunerna i samband med detta övertog det fullständiga arbetsgivaransvaret för lärarna. Med propositionen 1990/91:18 skisserades ett nytt statsbidragssystem, där ett enda sammanhållet sektorsbidrag skulle ges från staten till kommunen. År 1993 sjösattes det nya statsbidraget, men nu i form av en samlad klumpsumma till kommunerna. Dessutom innebar den så kallade ansvarspropositionen från 1990/91 att reglerna för skola och undervisning i lagar och förordningar ytterligare minskade i omfång och antal.¹⁷

År 1991, då skolan både blivit kommunaliserad och avreglerad, betraktas som en brytpunkt mellan den förutvarande regelstyrningen och den nya

¹⁴ Skolverket Att utvärdera skolan Stockholm: Liber 1999 s. 21

¹⁵ Johansson, Bertil och Johansson, Britt Att styra eller inte styra Lund: Pedagogiska institutionen 1994 s. 27

¹⁶ Kallós, Daniel och Lundahl-Kallós, Lisbeth Recent changes in teachers' work in Sweden: Professionalization or what? I Kallós, Daniel och Lindblad, Sverker New Policy Contexts for Education: Sweden and United Kingdom Educational Reports, Umeå University, no 42 1994. s. 144ff

¹⁷ Johansson, Bertil och Johansson, Britt Att styra eller inte styra Lund: Pedagogiska institutionen 1994 s. 30f

målstyrningen. Före 1991 skulle regelverket i sig självt verka som garant för att uppsatta mål också uppnåddes.¹⁸ Reglerna angav exakt hur resurserna skulle användas och fördelas, men i och med införandet av målstyrning och det nya statsbidragssystemet lämnades medlen för att nå målen öppna. Resursernas slutliga fördelning avgjordes nu istället på lokal nivå.¹⁹

Skolverket konstaterar att *Timplanerna brukar ofta benämnas som ett tydligt exempel på den kvardröjande regelstyrningen*²⁰ och att detta främst kan ses som en indirekt ekonomisk styrning, eftersom timplanerna ofta ligger som grund för de ekonomiska ramar som utarbetas i skolans budgetarbete. När det gäller undervisningens innehåll, förmodas att kraven på betyg, som ska ges i varje ämne som timplanen specificerar, kan ge kursplanerna en mer styrande roll än de ramar som timplanen anger.²¹ Dessa resonemang aktualiserar en intressant fråga, nämligen hur styrande den nationella timplanen egentligen är i skolorna. Är ett eventuellt borttagande av timplanen att betrakta som decentraliserings-politikens slutliga förverkligande, eller är det istället en symbolisk anpassning till det som redan sker i Sveriges kommuner och dess grundskolor?

2.2 Ett nytt sätt att se på timplanen

Regleringen av tiden i den svenska grundskolan har således tagit sig olika uttryck då formerna för skolans styrning har varit föremål för förändringar. I dagens förändrade styrning av skolan åtnjuter timplanen en annan roll än tidigare.²² Läroplanskommittén hade bl.a. i direktiv att se över timplanens användning och funktion. I sitt betänkande om den nya läroplanen, Lpo 94, avgav kommittén ett förslag till en ny timplan för grundskolan. Förslaget kan bland annat ses mot bakgrund av att en koppling som tidigare varit viktig, den mellan timplanen och resurstilldelningen, nu hade bortfallit i samband med införandet av sektorsbidraget. Förutom en rad smärre justeringar innebar förslaget till ny timplan att den tidigare stadiindelningen ersattes av en indelning i år 1-5 och 6-9.²³ Majoriteten av remissinstanserna avstyrkte emellertid indelningen i de två skedena.²⁴ I proposition 1992/93:220 framhölls att regeringen utifrån ett likvärdighetsperspektiv önskade en centralt fastställd timplan, även om statens styrning genom timplanerna hade fått en minskad betydelse. Timplanen skulle *värna om den gemensamma kärnan och fungera som ett stöd för den enskilda skolans planering och timfördel-*

¹⁸ Skolverket Att utvärdera skolan Stockholm: Liber 1999 s. 19

¹⁹ Lindensjö, Bo och Lundgren, Ulf P Politisk styrning och utbildningsreformer Stockholm: Liber 1986 s. 25

²⁰ Skolverket Att utvärdera skolan Stockholm: Liber 1999 s. 24

²¹ Larson, Lars-Erik och Asp, Bo Skolans frirum växer Göteborg: Gothia 1994 s. 31

²² Ds 1999:1 Utan timplan – med oförändrat uppdrag s. 37 och 1997/98:UbU18

²³ SOU 1992:94 Skola för bildning Betänkande av Läroplanskommittén 1992 s. 334, 262

²⁴ Regeringens proposition 1992/93:220 En ny läroplan s. 63

ning.²⁵ Regeringens förslag innebar en mindre detaljerad timplan, där ämnen grupperats för att öka den lokala friheten att använda tiden. Vidare infördes en garanterad undervisningstid som eleven hade rätt att erhålla - en minimitid som kommunen, om den så vill, kan överskrida, inom ramen för skoldagens längd och läsårets skoldagar.²⁶ Efter smärre justeringar från utbildningsutskottet²⁷ kom den nya timplanen att fastställas och bifogas skollagen. Dock kom timplanen, i och med införandet av Lpo 94, att få en mer underordnad i jämförelse med kursplaner och läroplanen.²⁸

I skrivelsen 1997:112 aviserade regeringen att *det finns en inbyggd motsättning mellan målstyrning och tidsstyrning*.²⁹ Timplanens vikt kommer på sikt att minskas, men den bör i nuläget kvarstå, då instrument för att tillförsäkra kvalitet och likvärdighet ännu inte har utarbetats, hette det. I proposition 1997/98:6 återkom regeringen till det som framförts i skrivelsen angående behovet att reducera den centralt fastställda timplanens styrande roll genom att föreslå ett ökat lokalt jämningsutrymme. Tiden för skolans val skulle öka och de antal timmar som var angivna i timplanen för alla ämnen och ämnesgrupper skulle minskas med högst 20 procent. Genom att minska den nationella regleringen om hur tiden borde fördelas så skulle bättre resultat uppnås liksom en mer stimulerande skolmiljö. Dock ansåg regeringen vid denna tidpunkt ånyo att det ändå fanns behov av att behålla den nationella timplanen, ur ett likvärdighets och kvalitetsperspektiv.³⁰ År 1998 kom de nämnda justeringarna att träda i kraft.

Skolkommittén väckte redan 1997 frågan om ett avskaffande av den nationellt fastställda timplanen, eller att alternativt utlysa en försöksverksamhet inom området. Argumenten som fördes fram centrerades kring behovet av en utökad flexibilitet i undervisningen. Skolkommittén betonade att det faktum att en elev i grundskolan deltagit i undervisningen i ett ämne ett visst antal timmar av inte var någon garanti för att eleven faktiskt utökat sina kunskaper. Vissa betänkligheter mot att slopa den nationella timplanen fördes också fram, gällande exempelvis likvärdighet och vissa ämnens risk för marginalisering.³¹ Flertalet remissinstanser var positiva till det alternativa förslaget om en försöksverksamhet. Vissa remissinstanser menade dock att timplanen skulle tas bort utan föregående försöksverksamhet.³² I proposition 1997/98:94 tog regeringen fasta på förslaget om en försöksverksamhet. Ett begränsat antal kommuner skulle beredas möjlighet att delta i en sådan

²⁵ aa. s. 64

²⁶ SOU 1992:94 Skola för bildning Betänkande av Läroplanskommittén 1992 s. 64

²⁷ 1993/94 UbU01

²⁸ Westlund, Ingrid, Elevernas tid och skolans tid Lund: Studentlitteratur 1998 s. 142

²⁹ Regeringens skrivelse 1996/97:112 Utvecklingsplan för förskola, skola och vuxenutbildning – kvalitet och likvärdighet s. 65

³⁰ Regeringens proposition 1997/97:6 Förskoleklass och andra skollagsfrågor s. 73–74

³¹ SOU 1997:121 Skollagsfrågor – Om skola i en ny tid Skolkommitténs slutbetänkande s.144f

³² Ds 1999:1 Utan timplan – med oförändrat uppdrag s. 19

verksamhet, där arbetet i grundskolan fick organiseras lokalt utan en centralt fastställd timplan. Trots att det existerande regelverket förvisso medger ett friutrymme och möjligheter att lokalt fördela tiden, så ansågs det vara av högsta vikt att timplanen inte utgjorde ett hinder för *pedagogiskt nytänkande och ett förändrat arbetssätt*.³³ Beslutet i riksdagen att inrätta försöksverksamheten fattades den 2 juni 1998.³⁴

2.3 Försöksverksamheten

Försöksverksamheten inträdde alltså i ett sent skede av en långvarig och omfattande decentraliseringsprocess. Timplanens roll i en mål- och resultatstyrd skola behandlades i ett flertal utredningar under 1990-talet och staten pekade i olika sammanhang på det motsägelsefulla i att ha en nationell timplan i en mål- och resultatstyrd skola.³⁵

Det som kom att tala för en försöksverksamhet var utvecklingen i skolorna med inriktning mot ett förändrat arbetssätt med mer arbete i arbetslag och ämnesövergripande undervisning.³⁶ Dessutom påpekades det i förarbetet att timplanen snarare *upplevs* som ett hinder av lärare och skolledare, utan att egentligen utgöra ett sådant i reell mening, men som ändå verkar hämmande för kreativitet och flexibilitet. Det största problemet med timplanen tycktes alltså vara att den kunde verka som ett mentalt hinder för nytänkande och skolutveckling. För att överbrygga detta hinder ansåg arbetsgruppen att det fordrades ett avskaffande av den nationella timplanen. Ett sådant beslut kunde bidra till att ytterligare förtydliga de friheter som redan fanns före försökets inrättande. Förutsättningarna var emellertid annorlunda nu, bl.a. genom det nya skolutvecklingsavtalet mellan arbetsgivare och lärarorganisationer, vilket förs-vagat kopplingen mellan timplanen och lärarnas arbetstid. Tjänstefördelningen och skolans schema kunde därför fastställas betydligt mer flexibelt än tidigare.³⁷

De som å andra sidan talat mot ett avskaffande av en nationell timplan har främst tagit sin utgångspunkt i likvärdighetsbegreppet, då timplanen har ansetts värna om likvärdighet och kvalitet. Det finns emellertid inte något i den gällande timplanen som förhindrar t.ex. en samverkan mellan ämnen, en åldersblandad undervisning, individuella studieplaner för eleverna eller en utökning av den totala undervisningstiden utöver 6 665 timmar. Till yttermera visso finns det också i dagens skolor, med en nationell timplan, risker för att likvärdighetsbegreppet åsidosätts och att vissa elevers rätt till en god utbildning inte tillgodoses.³⁸

³³ Regeringens proposition 1997/98:94 läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen, fritidshemmet mm. s. 24

³⁴ Ds 1999:1 Utan timplan – med oförändrat uppdrag s. 3

³⁵ 1997/98:UbU18

³⁶ Regeringens proposition 1997/98:6 Förskoleklass och andra skollagsfrågor s. 73ff

³⁷ 1999:1 Utan timplan – med oförändrat uppdrag s. 18, 23, 28f, 42ff

1999 utfärdade Regeringen en förordning angående försöksverksamheten med ett slopande av den centrala timplanen. Däri stadgades att deltagande kommuner var skyldiga att redovisa hur utbildningen skulle bedrivas, hur kvaliteten skulle säkerställas, försöksverksamheten organiseras och stöd till skolor utformas. Samråd med personal, elever och föräldrar skulle ske.³⁹ Timplanedelegationen angav ett antal kriterier för att bevilja ansökan. Förutom det som angavs i förordningen var förekomst av aktuell skolplan och årliga kvalitetsredovisningar en förutsättning för att få delta. Av de 95 kommuner som anmält sitt intresse valde Timplanedelegationen ut 79 kommuner, bland annat med hänsyn till kommunstorlek och geografiskt läge.⁴⁰ Kommunerna har sedan valt ut vilka skolor som ska delta. Försöket innebär att 79 kommuner och cirka 900 skolor ska ge eleverna 6 665 timmar läroledad undervisning, men hur den samlade tiden fördelas på enskilda ämnen och ämnesgrupper är en fråga för den enskilda skolan.

³⁸ aa. s. 20

³⁹ Förordning (1999:903) om försöksverksamhet med utbildning utan timplan i grundskolan

⁴⁰ Timplanedelegationen, Pressmeddelande 2000-04-11 <http://www.timplanedelegationen.gov.se/filer/15pdf>. Hämtad 2001-10-08

3. SEX KOMMUNKATEGORIER

De olika motivbilder som skolcheferna har givit uttryck för presenteras i det följande grupperade sex olika kategorier, som framkommit vid bearbetningen av intervjuerna. Kategorierna baseras därvid på skolchefernas svar på frågan: Varför har kommunen valt att delta eller inte delta i försöksverksamheten? Vi har velat renodla och tydliggöra vissa särdrag som framkommer i intervjuerna vad gäller motiv och processer som resulterat i att kommunen medverkar i respektive står utanför försöksverksamheten. Kategoriseringar av kvalitativa datamaterial innebär alltid en förenkling, och så även här. Ingen kommun går att fullt ut att placera under endast en rubrik. Detta sätt att strukturera materialet används dock här för att komprimera 32 bilder till ett mindre antal, med sinsemellan särskiljande drag avseende motiv för att delta eller stå utanför försöksverksamheten. Inledningsvis gjordes sorteringen av kommunerna i de sex motivkategorierna av oss var för sig, och det visade sig att interbedömar-reabiliteten var mycket god. Endast i tre fall var vi initialt inte överens, men vi kunde efter en diskussion enas om en kategorisering av dessa. Nedan redovisas kortfattat karakteristiska för respektive kategori, där de första tre innefattar de sexton deltagande kommunerna och de senare tre de sexton icke deltagande kommunerna.

Karaktäristiskt för skolcheferna i *vill vara på framkant*-kommunerna är att de använt deltagandet i försöksverksamheten med syfte att profilera sig nationellt. Det finns en önskan om att bli ett namn på Sverigekartan. Framkantskommunen tackar i allmänhet ja till liknande erbjudanden, vilka kan innebära en marknadsföring utåt.

Kategorin *jobbar redan så här* innefattar kommuner som anger att de har jobbat med den typ av frågor som timplaneförsöket aktualiserar en längre tid. Några har tidigare ansökt om dispens för att få frånga timplanen och en har tagit ett principbeslut att lämna timplanen. Skolcheferna i denna kategori anser att timplanen saknar reell funktion i skolorna, men tycker att den formellt styr skolarbetet för mycket och därför bör tas bort. Ett deltagande i försöket ses som en bekräftelse på att kommunen tidigare varit på rätt väg, och nu får möjlighet att legitimera verksamheten.

Utmärkande drag för en skolchef i *behöver draghjälp*-kommun är tron på att en medverkan skall bidra till att skolutvecklingen i kommunen får en skjuts framåt. Det är trögt att starta eller förändra något på egen hand och egna idéer saknas ibland. Förhoppning finns att ett deltagande skall sätta fart på skolverksamheten och ge en nytändning. Kommunerna ser försöket som en draghjälp och ett led i att stärka skolan, organisationen och lärandet, samt att få igång en pedagogisk debatt som når ut till verksamhetens alla områden.

Den första av tre kategorierna som innefattar icke deltagande kommuner

är *omständigheter kring ansökan*. Kommuner i denna kategori har varit nära en färdig ansökan, eller något fall ansökt och refuserats. Det finns skolchefer som ansett att de inte uppfyller kraven för deltagande när det t ex. gäller kraven om kvalitetsredovisning, samt mer tillfälliga händelser som att inbjudan skickats till fel instans eller att den inte hunnits färdigställas i tid.

Den andra gruppen av kommuner som står utanför försöksverksamheten har benämnts *gör det redan*. Dessa kommuner kan sägas utgöra motsvarigheten till kategorin *Jobbar redan så här* som omfattar deltagande kommuner. Alla skolchefer i kategorin *gör det redan* har angett att den nationella timplanen inte verkar hindrande för dem i arbetet och att kommunen till vissa eller stora delar redan arbetar på det sätt som ett deltagande i försöksverksamheten skulle bereda dem formell möjlighet till.

Avslutningsvis återfinns ett antal icke deltagande kommuner i kategorin *orkar inte*, där den gemensamma nämnaren är att man anfört skäl i organisationen som talat mot ett deltagande såsom ekonomi, omstruktureringar och behov av arbetsro för lärargruppen.

Tabell 2

Kommunernas motiv för deltagande respektive icke deltagande (N=32)

Deltagande kommuner (16 kommuner)	Icke deltagande kommuner (16 kommuner)
Vill vara på framkant (3 kommuner):	Omständigheter kring ansökan
Storstad och förortskommun 2	(4 kommuner):
Storstad och förortskommun 3	Storstad och förortskommun 5
Större stad 2	Större stad 4
	Landsbygdskommun 4
	Glesbygdskommun 3
Jobbar redan så här (5 kommuner)	Gör det redan (7 kommuner)
Storstad och förortskommun 1	Större stad 5
Medelstor stad 1	Medelstor stad 4
Medelstor stad 2	Medelstor stad 5
Landsbygdskommun 2	Industrikommun 4
Glesbygdskommun 1	Industrikommun 6
	Landsbygdskommun 5
	Glesbygdskommun 4
Behöver draghjälp (8 kommuner)	Orkar inte (5 kommuner)
Storstad och förortskommun 4	Storstad och förortskommun 6
Större stad 1	Industrikommun 5
Större stad 3	Landsbygdskommun 3
Medelstor stad 3	Glesbygdskommun 2
Industrikommun 1	Glesbygdskommun 5
Industrikommun 2	
Industrikommun 3	
Landsbygdskommun 1	

I det följande redovisar vi översiktligt svaren från skolcheferna inom var och en av de sex kategorierna. Framställningen illustreras med betydande citat från intervjuerna.

3.1 Deltagande kommuner

3.1.1 Vill vara på framkant

Två förortskommuner och en större stad har placerats i denna kommunkategori. I deras svar framhålls att politiker, förvaltning och skolledare varit angelägna om att få med sin kommun och många skolor i försöksverksamheten.

Från politikerns sida vara man angelägna om att vi fick med ett antal skolor som deltog i försöksverksamheten.⁴¹ Skolchefen är mån om att profilera sig nationellt – han/hon strävar efter att få ett namn på kartan och allmänhetens uppmärksamhet, vi är ensamma i Sverige.⁴² Vi försöker att marknadsföra hela koncernen.⁴³ Det där präglas nog utav det som brukar prägla oss, vi skall alltid stå på framkant.⁴⁴ Det finns flera skäl, ett är att man vill vara med där det händer något i Sverige.⁴⁵

Överlag är dessa tre skolchefer mycket positivt inställda till diverse projekt både med och utan skolanknytning. Projekt ses som utvecklande och idébringande, *vi tycker att det är kul att vara med i olika projekt och vi är med i rätt många.⁴⁶* Denna försöksverksamhet, med ett slopande av den nationella timplanen, bekräftar dessutom att det som skolorna redan gör har varit och är rätt, det innebär en slags legalisering av befintlig verksamhet.

Många skolor i gruppen *vill vara på framkant* är enligt skolcheferna positivt inställda till idén om ett borttagande av timplanen, men har avstått från att delta då de känt en viss oro och inte ansett sig mogna eller redo. *På de enheter där man fortfarande var lite mer låst i strukturen, där blev det mer diskussioner och mer frågande: Är detta farligt, rädslan var större. Inte själva idén ifrågasatte man utan det här vanliga, inte nu, vi väntar, och hjälp, och så vidare.⁴⁷* Andra har avstått från att medverka i försöket då man ansett sig redan bedriva en timplanlös verksamhet och inte trott att en medverkan kunnat tillföra någonting. Därför har antalet skolor i de deltagande kommunerna i slutändan blivit en mindre andel av de som egentligen är för ett slopande. Skolorna har inte varit negativa att kommunen deltar, men vill avvakta eller avstå med sitt eget deltagande.

På sina håll har fack, föräldrar och lärare varit involverade. Antingen har föräldraråd eller skolråd fått uttala sig eller också har de endast blivit informerade om projektinbjudan. Deras roll är emellertid enligt skolcheferna ofta svag. Gemensamt för lärare och fack har varit oron över ökad arbetsbörda och effekterna på tjänstefördelningen. Elever och föräldrar å sin sida har, i

⁴¹ Större stad 2

⁴² Storstad och förortskommun 3

⁴³ Storstad och förortskommun 3

⁴⁴ Storstad och förortskommun 2

⁴⁵ Större stad 2

⁴⁶ Storstad och förortskommun 3

⁴⁷ Storstad och förortskommun 2

den mån de varit inblandade i processen, blivit informerade om att projektet skall starta, men i regel knappast mer.

Skolcheferna tror inte att ett borttagande av timplanen kommer att medföra några förändringar för skolverksamheten. Speciellt inte inom de lägre åren av grundskolan som redan arbetat i den här riktningen och varit på god väg ett bra tag. För de senare åren på grundskolan, kan ett slopande innebära förändringar, om än inte så stora.

I dagsläget befinner sig de flesta skolorna med grundskolans senare år på startsträckan, både tankemässigt och materiellt, det vill säga få reella åtgärder och förändringar har åstadkommit. Ett ökat fokus på helhetstänkandet har dock kunnat iakttas. Personalen har en ökad medvetenhet om ålders- och ämnesintegrering, och har börjat tänka i termer av individualisering. Upplevelsen av att ha frihet att forma en annan verksamhet finns, vilket stimulerat de pedagogiska diskussionerna bland personalen. Tydligast går man in på eleverna när mål och skolutveckling diskuteras. Tex nämns att varje enskild elevs resa skall definieras, vill säga man uttrycker en strävan mot individualisering. Elevens inflytande över sin egen skolgång måste öka, och eleven bli ett aktivt subjekt istället för ett passivt objekt. Genom nämndbeslut och skolplan önskar en skolchef garantera individualiseringen.⁴⁸ En annan skolchef har gått ännu längre och i sin verksamhetsplan inkluderat alla barn inom barnomsorgen i ett 1-16-årstänkande.⁴⁹ Hela skolgången är av vikt och skall beröras, från starten i förskolan till grundskolans slut.

Om man jämför de tre kommungrupperna berörs läroplanen oftast i kategorin *vi vill vara på framkant* och anses som betydelsefull för att få till stånd en skolutveckling. För att det skall bli så bra som möjligt för eleverna måste lärarens kompetens höjas, och samarbete, dokumentation och utvärdering förbättras. Lärarauktoriteten anses av en skolchef vara i behov av ner-toning. Den ses som alltför styrande för att det elevcentrerade arbetssättet skall förverkligas.⁵⁰ Motiven för ett slopande av den nationella timplanen är såtillvida främst centrerade till den individuella eleven. Eleven är i fokus och läraren i periferin. Eleven lyfts fram som viktig faktor när skolan skall utvecklas och förbättras. Två skolchefer enighet om ett slopande av den nationella timplanen står i motsatsförhållande till den oro man likaledes enligt uttrycker över att inte klara sig utan ett sådant styrdokument.⁵¹ Skolcheferna menar att något slags riktmärke måste finnas kvar för att verksamheten skall ha progression och garantera alla ämnes- och i förlängningen ämneslärarnas – fortbestånd. Det behövs också för att undvika att skolan blir en sk treämnesskola (en skola som fokuserar på de tre kärnämnen svenska, engelska

⁴⁸ Större stad 2

⁴⁹ Storstad och förortskommun 3

⁵⁰ Större stad 2

⁵¹ Större stad 2 och Storstad och förortskommun 2

och matematik). *I någon lärargrupp att man är orolig för att om timplanen släpps att deras ämnen kommer att strykas så att säga. Man har hört någon oro från till exempel de praktiskt-estetiska ämnena, att man möjligen tror att det blir en ytterligare fokusering på basämnena.*⁵² Samma skolchef betonar speciellt också värdegrundsmålen och det tungt vägande likvärdighetsbegreppet.

Man kan skönja en viss osäkerhet om borttagandet av timplanen är tillräckligt för att man ska kunna arbeta som man önskar, och övertygelsen finns att prov, betyg och annan utvärdering alltför mycket styr under skolans senare år. Det är inte endast timplanen som anses bromsa utvecklingen; även skoldokumentation och skolutvärdering gör det svårt för lärare och skolor att komma loss från gamla spår och till fullo sträva mot läroplanens mål. Fysiska förutsättningar som byggnader och rum berörs också; i *Storstad och förortskommun 2* försöker man sålunda att i samband med en ombyggnation se över de fysiska förutsättningarna för att underlätta skolutveckling.

När kommuner beskriver följder och åtgärder till följd av försöksverksamheten, tar man upp att det nu förs mera diskussioner kring olika skol-pekter och speciellt tidsfaktorn. Ett helhetstänkande där alla delar i skolan inkluderats tas upp som en förändring, liksom bildandet av interna och externa nätverk mellan ingående skolor i kommunen och mellan närliggande kommuner.

3.1.2 Jobbar redan så här

Fem kommuner ingår i kategorin *jobbar redan så här*: *Storstad och förortskommun 1, Medelstor stad 1 och 2, Landsbygdskommun 2* och *Glesbygdskommun 1*. I de skäl som skolcheferna anger till att delta i försöksverksamheten finns en tydlig inriktning på elevens situation i en skolutveckling. Nuvarande undervisningsmetoder måste ändras och elevinflytandet förbättras för att eleven skall nå de mål som är uppställda. Det är viktigt att möta eleven på den nivå som hon/han befinner sig på. Skolan och läraren skall i möjligast mån underlätta elevens lärande och utveckling i den situation som eleverna befinner sig i. Vidare nämns möjligheten att integrera kärnämnen mer i all skolundervisning i samband med ett timpanelöst arbete.⁵³

Skolcheferna i kategorin *jobbar redan så här* befinner sig närmast den utveckling som försöksverksamheten syftar till, det pedagogiska nytänkandet, förändrade arbetssätt och en mer stimulerande skolmiljö. Många skolor har redan jobbat mindre uppspaltat, med projektarbeten och teman samt haft flexibla arbetsdagar, och såtillvida använt sig av den frihet som finns inom ramen för Lpo94. *Man har alltså smygvägen hanterat det på sitt eget sätt då,*

⁵² Större stad 2

⁵³ Medelstor stad 2

man har inte strikt gått efter timplanen någon gång under de senaste åren, utan man har gjort, man tog till sig friheten att jobba i projekt, tema och så vidare.⁵⁴ Speciellt på de lägre åren i grundskolan har man arbetat mer fritt, och ser försöksverksamheten som en legalisering av det arbetssättet. Det skolmotstånd som nämns mot ett eventuellt slopande av timplanen mynnar framför allt ut rädslan för ökad byråkrati och kontroll, samt oro över praktiskt-estetiska ämnens och ämneslärarnas överlevnad. *En faktor som kan ha en återhållande effekt på visst sådant utvecklingsarbete därför att man lägger fackliga aspekter på det. Vi måste ju i alla fall ha si och så många timmar slöjd och vi måste ju si och så bevaka tjänsterna.*⁵⁵ Valet att som skola inte medverka i kommunens deltagande beror dock främst på att några var involverade med annat och att några inte ansåg sig vara mogna nog för ett helt slopande av timplanen.

Processerna som ledde fram till beslutet att medverka respektive inte medverka som skola i försöksverksamheten har varit snarlika. Vissa diskussioner av mer informativ karaktär i t ex *Glesbygdskommun 1* och *Medelstor stad 2* har förts på skolråds-, personal- och elevnivå, medan *Landsbygdskommun 2* uttryckligen bett eleverna att ta ställning till en medverkan. I en kommun anser man inte ens att eleverna bör tillfrågas. *Vi frågade faktiskt inte elevrådet utan såg det mer som om det var något för oss vuxna, så därför har vi inte pratat så mycket om det för barnen och de kanske inte heller märker en så stor skillnad.*⁵⁶ I *Storstad och förortskommun 1* drev personalen på och engagerade sig för ett deltagande och i *Medelstor stad 2* förde en rektor fram frågan och försökte övertala övriga skolor att medverka.

På kommunnivå har principbeslut, dispensansökan, politikerprogram, liknande utvecklingsarbeten och nya skolplaner föregått ansökan om att delta i försöksverksamheten Skolutvecklingsåtgärder och diskussioner har funnits på kommunalt plan sedan tidigare, och på detta vis är frågan väckt. *När den nya läroplanen kom som våra rektorer ute i skolorna reagerade kraftigt mot att vi skulle ha kvar timplanen och det förde jag fram till vår skolstyrelse som det var då och de föreslog att jag skulle skriva ett brev till Skolverket med en anhållan om att få frånga timplanen.*⁵⁷ I *Medelstor stad 2* har ett principbeslut gått ut till skolor lokalt där man förespråkade flexibla arbetsdagar, inte bara för personalen utan även för eleverna. I *Glesbygdskommun 1* har man ansökt om dispens för att få frånga den nationella timplanen i kommunens skolor, och haft politiker som drivit ett program för att förbättra barnets situation i skolan. Här har man fastslagit en skolplan vilken skall garantera elevens individuella utveckling. *Den här typen utav utvecklingsarbete har pågått länge i kom-*

⁵⁴ Landsbygdskommun 2

⁵⁵ Storstad och förortskommun 1

⁵⁶ Medelstor stad 2

⁵⁷ Storstad och förortskommun 1

munerna och det har varit väldigt många förfrågningar kring att få dispens för att jobba utan timplan.⁵⁸

I *Medelstor stad 1* har en engagerad nämnd och intresserade politiker drivit frågan om ett deltagande i försöksverksamheten. Dessutom har förvaltningen uttryckt en önskan om att alla skolor skall medverka. Skolledarnas roll verkar trots allt vara den faktor som har haft störst betydelse för de enskilda skolornas beslut om att medverka. Beroende på hur respektive skollärdaren drivit och fört fram frågan har skolan anmält ett intresse eller avstått från det. *Medelstor stad 2* anordnar studiedagar för skolor i anslutning till försöksverksamheten, och kommunen avsätter pengar till verksamheten.

Få konkreta exempel på förändring kan nämnas förutom de interna och externa nätverk skolor och kommuner skapat mellan sig. Vissa skolchefer är ärliga och säger att ingenting har hänt efter det att kommunen gått med i försöket. De anser att de arbetat i linje med försöksverksamheten redan tidigare, och numera får denna verksamhet legaliserad. Man blir motiverad att fortsätta på de inslagna vägen. *Många tyckte nog att man var en bra bit på väg och därför självklart skulle vara med.*⁵⁹ Skolcheferna menat att försöket har bidragit till en mer medveten, strukturerad och fokuserad syn på läroplanen samt satt igång de pedagogiska diskussionerna. Rörelseutrymmet känns större, tankarna och idéerna fler, ämnesintegrering mer omfattande. En skolchef i *Landsbygdskommun 2* påpekar att arbetet har blivit roligare. Överlag verkar det ha hänt mer på grundskolans senare år och mindre på de tidigare åren i samband med medverkan i timplaneförsöket. Det är främst grundskolans tidigare år man talar om när man säger att försöksverksamheten framför allt tillför ett godkännande av redan pågående verksamhet (... *det finns legitimitet för att göra det här nu.*⁶⁰

Att bättre tillgodose den individuella eleven framhålls sålunda som det viktigast när man skall motivera deltagande i försöket, och varför ett slopande av timplanen måste ske. Den nationella timplanen anses ha för stor negativ styrning. Den binder folk i gamla traditioner och begränsar verksamheten. Samtidigt hörs emellertid också andra röster. De åberopar tryggheten i att ha ett konkret styrdokument både när man skall redogöra för föräldrar för vilken tid som barnet får, och resonera med arbetstagarna där det finns en rädsla för *att bli utnyttjad av arbetsgivaren.*⁶¹ På samma sätt omnämns timplanens betydelse för vissa elever med svårigheter i skolan. Vanan att ha inrutade skoldagar och veta vad som händer nästa timme skänker ro kan vara väsentligt för dessa elever.

⁵⁸ Glesbygdskommun 1

⁵⁹ Medelstor stad 2

⁶⁰ Glesbygdskommun 1

⁶¹ Medelstor stad 2

3.1.3 Behöver draghjälp

Hälften av skolcheferna i de deltagande kommunerna hamnade i kategorin *behöver draghjälp*. De återfinns i åtta kommuner, spridda från söder till norr: *Storstad och förortskommun 4, Större stad 1 och 3, Medelstor stad 3, Industri-kommun 1, 2 och 3 och Landsbygdskommun 1*.

Av de tre grupperna av deltagande kommuner finns det i denna den mest uttalade försiktigheten inför och reservationer mot ett allt för snabbt slopan-de av timplanen. En skolchef i *Industrikommun 1* befarar att det istället skall komma att utvecklas lokala timplaner, med följd att likvärdigheten hotas. Man framhåller att arbetet i skolan inte kan och bör läggas om på något drastiskt sätt, utan att förändringsarbetet är en process som måste få ta tid. Kommuner och skolor måste ta små steg framåt och vara vaksamma och lyhörda.⁶² För trots att timplanen upplevs som en broms tycker de flesta den är när allt kommer omkring innebär en stor trygghet för skolor och kommuner.⁶³ *Jag vet inte riktigt vad en verksamhet helt utan timplan, vad det egentligen för med sig, för vilka resultat det leder fram till, både vad det gäller elevernas lärande och när det gäller organisationen.*⁶⁴

Samtidigt förordar andra skolchefer en omedelbar avveckling av den nationella timplanen, men vart ansvaret skall läggas och på vem är inte självklart. Skolchefen i *Industri 3* stödjer decentraliseringen, men ifrågasätter om det verkligen är skolan som skall överta ansvaret. Denne skolchef menar att ansvaret för resurserna istället skall ligga på kommunen. Det är på kommunal nivå som det starka ledarskapet finns som behövs för att förverkliga de nationella målen och se över tidsaspekten om timplanen slopas. Skolchefen i *Större stad 1* jobbar å sin sida för att skolorna, och inte kommunen eller staten, skall få möjlighet till att utforma de lokala läroplansmålen.

Skolledarnas roll är tydlig i beslutsprocessen kring att medverka eller inte medverka i försöksverksamheten. Den huvudsakliga rekryteringen har skett via dem genom en oklar lobbyverksamhet. Information och övertygande argument har använts i förarbetet. Ibland har skolledaren arbetat självständigt, eller samarbetat med förvaltning eller med lärarpersonal för att locka skolpersonal och övriga till att delta. Lika ofta har emellertid förvaltningen tvingat⁶⁵ och övertalat⁶⁶ skolor till att delta, uttalat önskemål⁶⁷ om att alla skall delta eller endast tillfrågat vissa utvalda skolor⁶⁸ om deras intresse att delta. I en kommun har medel för verksamheten avsatts efter beslut i kommunstyrelsen.⁶⁹ De skolor som medverkar ställs det högre krav på, de skall

⁶² Industrikommun 1

⁶³ Storstad och förort 4, Landsbygdskommun 1, Industrikommun 2, Större stad 1 och Medelstor stad 3

⁶⁴ Medelstor stad 3

⁶⁵ Industrikommun 3

⁶⁶ Landsbygdskommun 1

⁶⁷ Medelstor stad 3

⁶⁸ Större stad 1

senare användas som spjutspetsar och för utveckling av de andra skolorna. I tre kommuner (*Landsbygdskommun 1, Industrikommun 3 och Medelstor stad 3*) drev förvaltningen frågan om deltagande hårt. *Vi kanske hade lite större förståelse för det här vad det innebar än vad rektorerna hade och rektorerna kanske hade lite mer förståelse än vad delar av lärargruppen hade.*⁷⁰ Motståndet var således störst i skolorna och avtog högre upp. Tveksamheten till en medverkan hängde samman med farhågor för merarbete och en oro för de praktisk-estetiska ämnenas försvinnande.

Förankringsarbetet har skilt sig mellan kommuner och skolor. Skolorna har begränsat sig till en diskussion inom personalen om en eventuell medverkan, eller föräldrar har informerats eller fått en möjlighet att göra sig hörda i skolråd e dyl. Eleverna däremot nämns endast i ett par fall och då som passiva åhörare i debatten.⁷¹

I undantagsfall har politiker agerat och tagit ställning mot ett deltagande i försöket. Ett oppositionsparti i *Större stad 3* lämnade in en motion och pekade på faror för deltagartvång och merarbete. Oppositionen i *Storstad och förortskommun 4* var oeniga med majoriteten om ett deltagande. Risken att de små ämnena skulle försvinna och en treämnesskola bildas var argumenten här.

Med ett deltagande i försöket hyser man förhoppningar om att få utveckla skolan, *att övriga tjänstemän var redan från början, redan från början såg det som en möjlighet att utveckla skolan ännu mer.*⁷² *Vi behöver nya förutsättningar för att planera och för att genomföra undervisningen (Ö) det här försöket uppfattas som oerhört positivt och man ser det som en draghjälp.*⁷³ Framför allt vill man förbättra elevens utvecklingsmöjligheter. *Här fanns det möjlighet att få bort ett regelinstrument (Ö) ett rent hinder för verksamheten och för utvecklingen och för elevens lärande.*⁷⁴ Skolorna skall öppnas ända in i klassrummet. Verksamheten skall påverkas så att det blir ett större elevinflytande. Genom att utgå från varje elevs lärande och behov förväntas en individualisering komma till stånd. För många är försöket efterlängtat då målstyrnings- och tidsstyrningsparadoxer länge ifrågasatts. Skolor har redan börjat förskjuta fokus från medel till mål och därigenom, som de själva säger, bedrivit en olaglig verksamhet. *Landsbygdskommun 1* har agerat som remisskommun och flertalet har etablerat liknande projekt. Friheten anses dock inte vara fullt utnyttjad utan mer finns att göra, varför ett deltagandet i försöket att slopa timplanen har setts som en knuff framåt. *Skola utan timplan kom att tillfredsställa ett behov vi hade pratat om länge*⁷⁵. Deltagande i syfte att bli mer kon-

⁶⁹ Industrikommun 1

⁷⁰ Medelstor stad 3

⁷¹ Landsbygdskommun 1 och Industrikommun 3

⁷² Storstad och förortskommun 4

⁷³ Större stad 1

⁷⁴ Medelstor stad 3

kurrenskraftig förekommer också, men det är i sådana fall den interna konkurrensen i kommunen som hänvisas till. Skolor vill förbättra sin förmåga att konkurrera med andra skolor i kommunen om skolpengen, genom att delta i olika projekt. Detta ses som ett viktigt skäl till att delta såväl i timplaneprojektet som i andra projekt.⁷⁶

Timplanen anses utgöra ett stöd och medel för konkret styrning av skolcheferna i kategorin *behöver draghjälp*. Av timplanen framgår verksamheten klart, alla ämnen blir tillgodosedda och elevernas intressen tillvaratagna, menar de. Likvärdighetsbegreppet betonas; man befarar att likvärdigheten kommer att äventyras om timplanen försvinner, *att man tappar någonting* [ämnen, vår anm.] *på vägen och likvärdig utbildning*.⁷⁷ Prov och betyg, traditionella sätt att fördela lärarnas tjänstgöring på och en föräldrad organisation styr skolans verksamhet mer än timplanen. Men frågan är också vad som är hönan och vad som är ägget, betyg och prov eller timplan. Ett borttagande befaras leda till en skola inriktad på svenska, engelska och matematik och att vissa ämnen försvinner, främst de praktisk-estetiska ämnena. Man tror också att arbetsbördan för lärarna ökar. Uppfattningen att timplanen utgör *ett hinder för en likvärdig utbildning* förekommer också.⁷⁸ Individualisering och elevens lika rätt till utbildning försvåras, och därmed äventyras likvärdigheten.

Medverkan i försöket har lett till vissa konkreta förändringar: nya arbets sätt i det dagliga arbetet, i utvecklingsarbete och nätverksbildande. Utvecklingstakten har ökat. Personalen känner större tillfredsställelse med sin nya arbetsituation och större möjligheter att själv styra sitt arbete. Dock befinner sig många skolor i planeringsstadiet och skolcheferna kan därför inte lyfta fram några förändringar till följd av försöket. Ett par kommuner anser sig ha fortsatt på samma bana som tidigare.⁷⁹ Trots att de flesta omställningar ligger på det mentala planet i samband med medverkan i försöksverksamheten, så tillför själva deltagandet en viktig aspekt. Försöksverksamheten tillför argument och ger tillfälle att prova på ett arbetssättet utan timplan. *Det som jag tycker är den stora fördelen är att när man har diskussioner både med föräldrar och kollegor sinsemellan så innebär deltagandet i timplaneförsöket att man har fått argument för att pröva. (Ö)nu slår man liksom undan benen för alla motargument och kan säga att det är vårt uppdrag att testa.*⁸⁰

⁷⁵ Landsbygdskommun 1

⁷⁶ Industrikommun 2

⁷⁷ Storstad och förortskommun 4

⁷⁸ Större stad 3

⁷⁹ Större stad 3 och Industrikommun 3

⁸⁰ Större stad 3

3.2 Icke deltagande kommuner

3.2.1 Omständigheter kring ansökan

Denna första kategori innefattar fyra kommuner som har varit nära att ansöka, eller till och med ansökt, om att få delta i försöket. *Större stad 4* hade fått inbjudan om försöksverksamheten till den centrala förvaltningen först i ett sent skede, eftersom kommundelarna fått den i första hand. Därför diskuterade man inte på allvar ett deltagande. I *Glesbygdskommun 3* var man förvisso mycket intresserad av att delta, men uppgav att ansökan inte behandlats genom hela organisationen, bland annat på grund av chefsbyten. Det fanns intresse både från politiskt och tjänstemannahåll hos *Landsbygdskommun 4*, men här gjorde man bedömningen att kommunen inte kunde svara mot kravet på kvalitets-redovisning, som deltagandet i försöksverksamheten förutsatte. *Storstad och förortskommun 5* sände in en ansökan till delegationen som avslogs med hänvisning till kvalitetsredovisningskravet.

I de tre kommuner som haft en process kring behandlingen av ansökan har rektorsnivån varit den lägsta organisatoriska nivå som involverats. Förvaltningen och ledningsgrupper eller rektorsgrupper är de kategorier som främst arbetat med frågan. I *Landsbygdskommun 4* togs även ansökan upp som ett ärende i den politiska nämnden, men kommunen avstod från att ansöka, eftersom man bedömde att man inte kunde möta kvalitetsredovisningskravet. Omständigheterna kring ansökan gäller sammanfattningsvis att handläggningen av ansökan inte hann bli klar i tid, att man avstod från att ansöka på grund av villkoren för medverkan i försöket, eller att kommunen fick avslag på sin ansökan.

Samtliga kommuner anser att de friheter som finns när det gäller timplanen utnyttjas, men att detta sker i olika grad. En ofta förekommande uppfattning är också att det är möjligt att använda friutrymmet betydligt mer än vad som faktiskt sker. *Men sen är ju inte det här friutrymmet utnyttjat fullt ut på något sätt, det skulle gå att göra ännu mer.*⁸¹ *Jag kan påstå att det finns många friheter som vi inte nyttjar (Ö) det blir gärna en följd av det som varit tidigare, att man fastnar i den form man haft.*⁸² Kommunen som inte hann handlägga ansökan på grund av att den skickats fel uppgav att man kontaktat och fått indikationer från den nationella nivån som tolkades som att deltagande i försöksverksamheten inte var en förutsättning för en friare tidsanvändning. *Så jag fick en uppfattning där att staten inte var så, inte höll så hårt på timplanen om man säger så, och därför undrar jag varför man egentligen har satt igång en försöksperiod (Ö) hade det inte varit enklare att slopa den direkt.*⁸³

När man talar om riskerna med att frånga den nationella timplanen, kommer ofta olika aspekter som rör lärarna upp. Skolcheferna bedömer att ett

⁸¹ Landsbygdskommun 4

⁸² Glesbygdskommun 3

⁸³ Större stad 4

friare tidsutnyttjande skulle kräva motiverande insatser gentemot lärare, att lärarnas tjänstgöring påverkas, och att det finns en risk för dragkamp mellan lärare som undervisar i olika ämnen. *Och det tror jag att det finns grupper, exempelvis språklärare, som värnar om, att man är rädd att man ska bli av med sina timmar i språk och sådana saker*⁸⁴ *Det är kulturen som sitter i väggarna. Och sen så är det facken som kommer att bevaka tjänster och tjänsteunderlag.*⁸⁵ *Större stad 4* ser föräldrar som en återhållande faktor i utvecklingen, eftersom de kan finna en trygghet i att antalet timmar regleras och att detta framstår som en garanti att eleven får den undervisning som han/hon är berättigad till under sin skoltid. Denna skolchef anser att diskrepansen mellan skolan som föräldrarna mötte som barn och dagens skola är stor och att föräldrarna kan uppleva sig frustrerade genom bristen på överensstämmelse med deras egna erfarenheter. De intervjuade skolcheferna för också fram möjligheter som en mindre statligt reglerad styrning av tiden kan innebära, i synnerhet att det blir lättare att arbeta mot målen i läroplan och kursplaner utan en nationell timplan. Förbättrade möjligheter att lägga upp individuella studieplaner och i övrigt göra en mer uttalad anpassning till eleven och elevgruppen utgör också en viktig del av argumentationen.

Samtliga kommuner i kategorin *Omständigheter kring ansökan* anger att den nationella timplanen bör slopas, då den går stick i stäv med målstyrningens intentioner och därför uppfattas som otidsenlig. *Storstad och förortskommun 5* påpekar att den fria utformning som den nationella timplanen har i dagsläget är problematisk, eftersom det krävs ett fullständigt uppbrott från den för att kunna finna de nya vägarna. Det är förvisso en timplan med många frihetsgrader, men den representerar ändå ett gammalt tankesätt som kommer att leva vidare om inte timplanen avskaffas helt. En annan skolchef anser att timplanen är möjlig att kringgå till viss del. *Visst kan timplanen lägga hinder i vägen men man har kanske lärt sig att manövrera lite kring den.*⁸⁶

3.2.2 Gör det redan

I denna kategori finns sju kommuner, som representerar fem av sex kommund typer. Kommunerna i denna kategori har alla angett att den nationella timplanen inte verkar hindrande för dem i arbetet, samt att kommunen till vissa eller stora delar arbetar på det sätt som ett deltagande i försöksverksamheten skulle bereda dem möjlighet till.

Processen som lett fram till beslutet att inte delta i försöket har sett olika ut. Vanligtvis har ärendet uppmärksammats av skolchef och rektorskollegium eller motsvarande, och frågan har inte, med två kommuner undantagna, förts vidare till verksamhetsnivå. En av kommunerna anger att diskussionen

⁸⁴ Glesbygdskommun 3

⁸⁵ Landsbygdskommun 4

⁸⁶ Större stad 4

lyst med sin frånvaro, eftersom fackliga representanter, skolledningen, rektorskollegiet och facknämnden noterade att erbjudandet om att delta i försöksverksamheten förelåg, men *vi hade ingen diskussion kring det. Vi konstaterade att det fanns ett sådant erbjudande och mer blev det inte.*⁸⁷ De andra sex kommunerna uppger att diskussioner förts angående ett eventuellt deltagande. Två kommuner anger att de har diskuterat frågan på skolorna och i arbetslagen. Skolchefen i *Industrikommun 4* var själv för ett deltagande, men rektorskonferensen gick enhälligt emot förslaget att delta i försöksverksamheten. I samband med detta påpekar respondenten att rektor har en viktig roll för hur ett eventuellt deltagande framställs och presenteras i enheterna. Rektors inställning blir till stor del avgörande också för verksamhetens ställningstagande. Som man ropar får man svar.

Det är i huvudsak två argument som förs fram mot att delta i försöket. Samtliga kommuner anger att de redan idag arbetar och tänker friare visavi timplanen, och att ett deltagande därmed endast har marginellt att tillföra. Parallellt med detta förekommer också argument som hänför sig till organisatoriska och ekonomiska förutsättningar. Många anger alltså att arbetet idag sker målstyrt och att timplanen därmed får en underordnad roll i praktiken. *Landsbygdskommun 5* framhåller att man har lokala nivåer för godkänt i varje ämne och årskurs, och att detta per automatik innebär att dessa mål och nivåer, och inte tiden för att nå dem, är i fokus. Ytterligare en kommun beskriver hur rektorerna ständigt laborerar med de procentsatser och friutrymme som den nationella timplanen medger. *Man flyttar och står i (Ö) vi har det uppe då och då på rektorskonferenserna nu och rektorerna sitter då och då med timplansbilagan framför sig för att se hur mycket man kan rucka på det. Och jag tycker nog att man utnyttjar de här friheterna väldigt mycket.*⁸⁸ I denna kommun önskade skolledningen en utvärderare som kunde knytas till projektet, men fick beskedet att ekonomiska medel till en sådan lösning inte förelåg. Verksamheten var dessutom tyngd av budgetnedskärningar som upptog mycket tid och engagemang som då inte kunde riktas mot det pedagogiska förnyelsearbetet. I *Industrikommun 4* kom man fram till att det var en fördel att stå utanför försöksverksamheten, dels för att arbetet med att tänka mer flexibelt kring tidens utnyttjande har kommit långt och dels för att man då inte avkrävdes extra insatser i form av dokumentation av det som redan pågår.

Samtliga intervjuade anser att den nationella timplanen bör tas bort. Den betraktas som ett formellt snarare än reellt hinder för att finna individuella vägar mot målen. Flera kommuner uppger också att timplanen redan idag har frångåtts i vissa avseenden. *Ibland har man väl lite dåligt samvete. Timpla-*

⁸⁷ Landsbygdskommun 5

⁸⁸ Industrikommun 6

nen är ju någonting som är taget av vår nämnd och skall så vara, och gör vi avsteg så ska vi naturligtvis gå till nämnden och begära det och det vet jag inte riktigt om vi kan stå upp till. Man känner att det kanske kan finnas lite friheter runt den här tiden.⁸⁹ Skolorna redovisar inte antalet timmar eleverna har lärrledd undervisning i olika ämnen. Om någon individ skulle vilja veta exakt hur många timmar jag har haft i geografi så skulle vi ha ett problem för deras undervisning är totalintegrerad.⁹⁰ Men en friare tidsanvändning ses inte som oproblematiskt. Skolcheferna ger uttryck för farhågor som kan sammanfattas i dels ämnen och ämneslärsystemet och dels uppföljning och utvärdering.

Skolans ämnen utsätts för intern konkurrens. Fördelningen mellan olika ämnen förs upp i flera intervjuer, det kan exempelvis gälla möjligheten att bereda mer plats för de praktisk-estetiska ämnena⁹¹ och antalet timmar i idrott och hälsa som hävdas öka på bekostnad av hemkunskapsämnet.⁹² I den interna konkurrensen finns också ämneslärsystemet i de senare skolåren, som kan vara en utgångspunkt för debatt och förhandlingar inom skolan och arbetslaget.⁹³ *Industrikommun 4* ger också uttryck för den externa konkurrensen om ämnena. Den kan skönjas hos organiserade intressen utanför skolan i form av en önskan om att påverka tiden för exempelvis idrott och hälsa, religion och språk.

Den andra risk som respondenterna ser tar sin utgångspunkt i den utvärdering och uppföljning som de intervjuade anser bör följa på ett avskaffande av den nationella timplanen. En skolchef uppfattar timplanen som ett medel för att säkerställa ett visst mått av rättvis resursfördelning,⁹⁴ en annan uttrycker det som att det finns en rädsla i verksamheten huruvida varje elev vid ett borttagande får det den är berättigad till.⁹⁵ Ytterligare två kommuner berör samma grundfråga när de efterlyser ett system för uppföljning eller kontroll för att säkerställa elevens rätt, ty utan timplan aktualiseras både tydligare mål och redovisning om och hur dessa mål nås. *Medelstor stad 4* väcker frågan om nödvändigheten av att ersätta timplanen med något, frågan är bara vad, medan *Industrikommun 6* menar att detta uppföljningssystem måste vara tydligare än de krav som idag ställs via kvalitetsredovisningen.

3.2.3 Orkar inte

I denna kategori återfinns fem kommuner från fyra olika kommuntyper. Den gemensamma nämnaren är att kommunerna anfört skäl i organisatio-

⁸⁹ Medelstor stad 5

⁹⁰ Glesbygdskommun 4

⁹¹ Medelstor stad 5

⁹² Glesbygdskommun 4

⁹³ Medelstor stad 5, Glesbygdskommun 4, Industrikommun 4, Större stad 5

⁹⁴ Medelstor stad 4

⁹⁵ Större stad 5

nen som talar mot ett deltagande såsom ekonomi, omstruktureringar och behov av arbetsro för lärargruppen. Även i denna kommunkategori finns en variation avseende vilka organisatoriska nivåer som hanterat frågan om ett eventuellt deltagande. *Glesbygdskommun 5* uppger att förfrågan om deltagande stannat hos skolchefen och denne har inte lyft frågan vidare. I de andra fyra kommunerna har dock andra aktörer än förvaltningschef eller motsvarande varit involverade. I *Storstad och förortskommun 6* och *Industrikommun 5* har samtal förts mellan förvaltningsledning och nämndordförande, medan fackliga representanter och personal inte har medverkat vid beslutet. Både *Glesbygdskommun 2* och *Landsbygdskommun 3* uppger att diskussionen förts ned till personalen på skolorna, men att sedan ledningsgruppen respektive rektorskollegiet beslutat sig för att avstå från att delta, efter att ha inhämtat synpunkter från personalen.

Som tidigare indikerats så framhålls organisatoriska förutsättningar och omständigheter som de främsta skälen till att stå utanför försöksverksamheten. Samtliga fem kommuner berör personalens arbetsbörda som en viktig faktor för att inte delta. Det är en vanligt förekommande uppfattning att det idag finns så mycket annat för lärarna att ägna tid och uppmärksamhet åt. *Vad som är ålagt dem gör att det känns tryggt att vara nära en timplan nu. (Ö) Och det jag höra när jag är ute i lärargrupper är att nu måste vi få lite ro, så att det vi håller på med kan sätta sig innan vi går in i nästa fas.*⁹⁶ *Glesbygdskommun 5* lyfter också ett varningens finger för att ytterligare komplicera arbetsituationen i organisationen: *Min bedömning det var helt enkelt nej, jag kan inte belasta min personal mer.* Denna kommun befann sig vid tidpunkten för ansökan i en svårartad ekonomisk situation som tog tid och kraft från alla anställda inom förvaltningen. *Industrikommun 5* hade ett mobbningsfall som stod högst på dagordningen och *hade inte det här funnits så tror jag säkert att kommunen vägt för- och nackdelar för att vara med i det här projektet, helt klart, men jag tror att det är omständigheterna som gör att vi inte är med.* *Storstad och förortskommun 6* hade som första prioritet att bygga upp en fungerande organisation, då både förvaltningschef och ett antal rektorer hade varit sjukskrivna. Förvaltningsledningen med nämndsordföranden var i grunden positiva till att inbjudan kom, men *det gick inte att genomföra det då för det hade blivit en pålaga uppifrån i ett läge som var sårbart.* Besparingskrav, omorganisationer och personalens arbetsbörda är således viktiga skäl till att dessa kommuner står utanför försöksverksamheten.

Kommunerna som faller under denna kategori anger inte att det arbete som möjliggörs av en slopad timplan är något som redan förekommer, även om det finns inslag av åldersintegrerat och ämnesövergripande arbete. Kommunerna ger exempel på en totalt åldersintegrerad skola,⁹⁷ användning av en

⁹⁶ Landsbygdskommun 3

del av elevens val till fördjupning, förlängd lunch i senare åren där eleverna väljer vad de vill läsa⁹⁸ och samlad skoldag.⁹⁹ Samtliga intervjuade anser att den nationella timplanen bör avskaffas, men framhåller dock risker med detta. Att slopa den nationella timplanen skulle få återverkningar inom en rad områden, i exempelvis arbetslagen, de lokala arbetstidsavtalen och inte minst i hur inblandade aktörer tänker och associerar i de här frågorna.¹⁰⁰ Lärarnas tillit till den nationella timplanen är ett område som fyra av kommunerna berör. *Det finns alltså ämneslärare idag som är väldigt bundna av timplanen, en del ser så klart kaos om man skulle ta bort timplanen, men det är ju inte alla.¹⁰¹ Jag vet att rektorer som har varit inne och tillfälligt vikarierat för lärare har varit bestörta. När läraren frågat hur det gick då säger rektor att ja, vi pratade om lite annat för vi kom in på det. Och då säger läraren att herregud hur ska jag nu hinna med det här som vi har lämnat över till dig. Och jag menar, det är ju tragiskt nästan.¹⁰²* Respondenterna betecknar alltså timplanen som en trygghet för lärarna, en uppsättning ramar som undervisningen ska bedrivas inom. *Glesbygdskommun 2* menar också att timplanen kan vara lämplig att behålla som en vägledning, men inte som ett tvingande regelverk. *Storstad och förortskommun 6* är den enda kommunen i kategorin som för en diskussion om risker som kretsar kring ämnen. Här framförs en farhåga om att matematiken och naturvetenskapen riskerar att marginaliseras i de yngre åren om verksamheten bedrivs timplanefritt, på grund av att lärarna inte är ämnesutbildade.

Men skolcheferna identifierar också positiva konsekvenser av ett avskaffande. Främst fokuseras den individuella eleven, möjligheten att individanpassa undervisningen och upprätta individuella utvecklingsplaner.¹⁰³ Ytterligare vinster som en borttagen timplan kan ge rör arbetslagsutveckling,¹⁰⁴ skolledningens ökade handlingsfrihet¹⁰⁵ och utveckling och integrering av natur- och samhällsorienterade ämnen.¹⁰⁶

⁹⁷ Glesbygdskommun 2

⁹⁸ Storstad och förortskommun 6 och Glesbygdskommun 2

⁹⁹ Glesbygdskommun 5

¹⁰⁰ Glesbygdskommun 5

¹⁰¹ Glesbygdskommun 5

¹⁰² Landsbygdskommun 3

¹⁰³ Storstad och förortskommun 6, Landsbygdskommun 3, Glesbygdskommun 5

¹⁰⁴ Glesbygdskommun 5

¹⁰⁵ Industrikommun 5

¹⁰⁶ Glesbygdskommun 2

4. AVSLUTANDE REFLEKTIONER

4.1 Sammanfattande slutsatser

Föreliggande rapport avsåg att analysera varför 32 kommuner med varierade demografiska och socioekonomiska förutsättningar valt att delta, respektive avstått från att medverka, i den statliga försöksverksamhet som innebär befrielse från grundskolans nationella timplan. En iakttagelse är att den klassificering av kommunerna utifrån de angivna motiven inte på något enkelt sätt hänger samman med de olika kommuntyperna.¹⁰⁷ De sex kategorierna innefattar kommuner som skiljer sig åt med avseende på geografisk lokalisering, socioekonomisk struktur och befolkningsantal. Den indelning i sex kategorier som här genomförts tycks således inte vara relaterade till kommuntyp. Hur man valt att agera visar sig istället till stor del vara avhängigt en argumentation som kretsar kring kommunens och skolornas situation, vem som har fört fram och drivit frågan om ett deltagande och hur detta sedan har mottagits. Inställningen till den nationella timplanen hos skolchef eller motsvarande tycks ha spelat en underordnad roll - samtliga skolchefer anger att de önskar att den nationella timplanen avskaffas. Denna inställning har i sig inte föranlett ett deltagande hos de kommuner som valt att stå utanför.

4.1.1 Deltagande kommuner

I de deltagande kommunerna förs skolledarens roll fram som avgörande för både kommunens deltagande och för vilka skolor som kommit att involveras inom projektets ram. Förvaltningen har i samtliga fall varit positivt inställd och stöttat deltagandet. I några fall har representanter från förvaltningen besökt skolorna för att förankra och entusiasmera de anställda. I vissa kommuner har deltagandet i försöksverksamheten varit föremål för politisk debatt, där oppositionspartier givit uttryck för en viss reservation i fråga om kommunens deltagande. I några fall, men inte vanligt förekommande, har samtycke från elev och föräldrahåll efterfrågats, speciellt i skolråd. Ofta har dock elever och föräldrar endast blivit informerade om timplaneprojektet. En väsentlig aspekt är också huruvida den fria tidsanvändning som försöket möjliggör är något som redan förekommer. Förändringar som skett i grundskolans tidigare år uppges främst ha avsett alternativa sätt att använda tiden på. För de senare åren på grundskolan kvarstår frågan i vilken mån friheten de facto utnyttjas, samtidigt som skolchefen på de flesta håll menar att skolorna kommit långt och redan bedriver en timpanelös undervisning. I övrigt nämner många att försöksverksamheten innebär ett formellt tillstånd att göra det som redan förekommer och acceptansen det medför. Något revolu-

¹⁰⁷ Se Bilaga 1: Urval och kommunkategorier

tionerande eller innovativt ligger inte i försöksverksamheten, menar man. De risker att slopa den centrala timplanen som nämns flest gånger och som uppenbart är ett stort orosmoln är den praktisk-estetiska ämnesgruppens framtid och faran att skapa en treämnesskola. Ett varnings finger höjs också för att förändringen går för fort. Många känner sig inte redo eller mogna för ett borttagande och undrar över vad som skall komma istället för den nationella timplanen. En annan risk är att ingenting händer då faktiskt prov, betyg och utvärderingar styr vad som händer i skolan i hög grad – alltför hög grad, menar somliga av de intervjuade.

De stora vinsterna ligger i att kunna individanpassa och att man lättare ser helheten. Skolcheferna ser möjligheter att effektivt kunna förstärka, utveckla, och lättare uppnå målen för varje elev. Eftersom den nationella timplanen står i strid med den rådande målstyrningen har den utan tvekan gjort sitt i det svenska skolsystemet, anser de intervjuade skolcheferna samstämt. Mellan raderna framkommer dock att den i viss mån ses som en trygghet och ett stöd. Alla intervjuade skolchefer betonar borttagandet av timplanen som nödvändig, men framhåller samtidigt dess betydelse för lärare, föräldrar, elever och skolledare. Den nationella timplanen är både vägledare och garant för vilket ämne, vilken tid och vilken tjänst som behövs i skolan.

4.1.2 Icke deltagande kommuner

I de icke deltagande kommunerna har processen som lett fram till att kommunerna står utanför försöksverksamheten visat sig vara av varierande slag. *Glesbygdskommun 4* utmärker sig genom att skolchefen ensam beslutat sig för att inte ta upp ärendet inom organisationen. I övriga kommuner har dock frågan på ett eller annat sätt behandlats i olika fora, och samtliga tre kategorier innefattar kommuner som anger att ett eventuellt deltagande har varit föremål för diskussion på verksamhetsnivå i de enskilda skolorna. Det rör sig dock om ett mindre antal kommuner i varje kategori. Det har varit ett mer förekommande förfaringsätt att rektorsnivån är den lägsta organisatoriska nivå som involverats.

När det gäller frågan om tiden redan används på ett flexibelt sätt i kommunens skolor, så har en variation kunnat skönjas, från vissa kommuner i kategorin *gör det redan* som anser att de har kommit mycket långt, till kategorin *orkar inte*, där detta inte alls framhålls från skolcheferna. Det tycks också finnas en uppfattning om att de friheter som existerande regelverk ger utrymme för också kan utnyttjas i betydligt större utsträckning än vad nu som sker.

De icke deltagande kommunerna ser både risker och möjligheter med en mer flexibel tidsanvändning. Möjligheterna anges på ett likartat sätt och grundar sig i ett mer individuellt förhållningssätt gentemot eleven. I detta finns exempelvis individuella studieplaner och ämnesintegrering som viktiga in-

slag. När det gäller riskerna så är lärarnas, ämnenas och utvärderingens roll det som tydligast ställs i förgrunden. Problematik kring tjänstefördelning och den trygghet som timplanen uppfattas erbjuda lärarna nämns, liksom en befarad dragkamp mellan ämnen, där det finns skilda uppfattningar om vilka ämnen som kan tänkas komma att dra det kortaste strået. Inom kategorin *gör det redan* var frågan kring uppföljning central. Hur ska ett system för uppföljning utformas så att den enskilde elevens rättigheter tillgodoses?

Även om en viss variation har kunnat urskiljas mellan de icke deltagande kommunerna vad gäller motiven för att inte delta i försöksverksamheten, så finns det en betydande enighet mellan samtliga kommuner vad gäller den nationella timplanens roll. Alla intervjuade skolchefer anser att timplanen bör slopas. Men det har också förts fram ett antal farhågor som ett avskaffande kan tänkas medföra i form av konsekvenser för skolans personal, dess elever och undervisningens innehåll, samtidigt som det upplevs vara en paradox med en av staten tidsstyrd skola i ett målstyrt styrsystem.

4.1.3 Sammanfattning

Både deltagande och icke deltagande kommuner anger alltså att en friare hållning gentemot timplanen redan förekommer, även om de deltagande kommunerna betonar detta i något större utsträckning än de icke deltagande. Särskilt framstår de tidigare åren som föregångare i detta avseende. När det gäller de senare åren är bilden något mera mångtydig. Det tycks vara en vanligt förekommande uppfattning att det är svårare att få till stånd denna utveckling på de senare åren av grundskolan.

Såväl deltagande som icke deltagande kommuner ser möjligheter med en tidsplanering som utformas på lokal nivå, i den enskilda skolan. Dessa möjligheter uttrycks med motiveringar som används av både de deltagande och icke deltagande kommunerna. Ett tydligt fokus avser den enskilde eleven och ett effektivt utnyttjande av befintliga resurser så att det kommer den enskilde eleven till gagn. Farhågorna mot ett slopande av den nationella timplanen omfattar främst två skilda argument. Bland de deltagande kommunerna finns en oro för att inga större förändringar egentligen skulle inträda till följd av införandet av en timplanelös skola. Man menar att utrymmet för att använda tiden flexibelt är väsentligt begränsat av den styrning som bland annat prov och betyg utövar. Den andra typen av resonemang grundar sig istället på en rädsla för alltför omvälvande förändringar för de enskilda ämnena, där det är en vanligt förekommande uppfattning att kärnämnen svenska, engelska och matematik kommer att utökas på bekostnad av andra ämnen, särskilt de praktisk-estetiska.

Sammantaget så är det en påfallande enighet som uppvisas från samtliga kommuner angående den nationella timplanens roll. Den upplevs som ett styrmedel som har spelat ut sin roll i den mål- och resultatstyrda skolan, där

en starkt styrande timplan hävdas försvåra skolornas individuella vägar mot uppsatta mål. Denna argumentation är likartad i såväl deltagande och icke deltagande skolor och ligger i linje med den diskussion som förts i offentliga utredningar, i riksdag och regering före försökets utlysande. Det är samtidigt av vikt att föra fram, att trots det explicit uttryckta behovet av ett slopande av den nationella timplanen, förekommer det en utbredd undran över vilket eller vilka styrmedel som träder in i timplanens ställe och hur dessa ska konstrueras. Timplanen uppges både från deltagande och icke deltagande skolor utgöra en trygghet, och en osäkerhet över hur det ansvar som ett fullständigt avskaffande skulle förvaltas kan skönjas hos de intervjuade.

4.2 Vidare forskning

Även om föreliggande rapport har visat på vissa likheter så har det ändå varit möjligt att urskilja en variation, ty det finns flera bilder av att delta eller inte. En hypotes att arbeta vidare utifrån kan därför vara att variationen är större på verksamhets- än på skolchefsnivå. Den bild som skolchef eller motsvarande ger uttryck för behöver kontrasteras mot de perspektiv som rektor, lärare och elever förmedlar kring tiden och dess användning. Vi ämnar därför undersöka detta närmare i kommande studier inom SKUT-projektets ram. Också fortsättningsvis kommer både deltagande och icke deltagande skolor att vara föremål för vidare studium.

Framtida undersökningar kommer att inrikta sig på såväl planering och beslut kring den enskilda skolans tidsanvändning som på det faktiska genomförandet. I det förra fallet är utgångspunkten att tiden utgör en resurs och därmed också ett potentiellt maktmedel. Här ställs frågor som:

- Hur tar processen för att utarbeta schema sig uttryck, från processens initieringsfas till dess slut?
  - Vilka är aktörerna i planeringsprocessen?
  - Vilka ramar styr tidsanvändningen och vilka möjligheter finns för eventuella avvikelser?
  - Finns det variationer i dessa avseenden och hur kan de i sådana fall förklaras och förstås?
- Rörande det senare fallet, den faktiska tidsanvändningen eller implementeringsfasen, så är viktiga aspekter att belysa:
- Hur fördelas tiden i skolan med avseende på olika arbetsformer och innehåll?
  - Vilket inflytande har lärare respektive elever över tidsanvändningen?
  - Hur fördelas tiden mellan olika elever?
  - Hur fördelar lärarna sin tid och sitt arbete?
  - Vilka förändringar sker över tiden i dessa avseenden?

KÄLLFÖRTECKNING

- 1993/94 UbU01
1997/98:UbU18
Ds 1999:1 *Utan timplan - med oförändrat uppdrag*. Stockholm: Norstedts tryckeri AB, 1999.
Förordning (1999:903) om försöksverksamhet med utbildning utan timplan i grundskolan
Johansson, Bertil & Britt Johansson. *Att styra eller inte styra*. Lund: Pedagogiska institutionen, 1994.
Johansson, Olof och Kallós, Daniel "Om rektorsrollen vid målstyrning av skolan", I: *Skola med styrfart. En antologi om styrning och ledning av skolans verksamhet*, Hård af Segerstad, Anita (red.) Uppsala: Rektorsutbildningen, mellan-svenska regionen 1994
Kallós Daniel & Lisbeth Lundahl-Kallós. "Recent changes in teachers' work in Sweden: Professionalization or what?" I *New Policy Contexts for Education: Sweden and United Kingdom, Educational Reports, no 42*. Red. Daniel Kallós & Sverker Lindblad, 140-168. Umeå University 1994.
Krag Jacobsen, Jan. *Intervju: Konsten att lyssna och fråga*. Lund: Studentlitteratur, 1993.
Larson, Lars-Erik & Bo Asp. *Skolans frirum växer*. Göteborg: Gothia, 1994.
Lindensjö, Bo & Ulf P Lundgren. *Politisk styrning och utbildningsreformer*. Stockholm: Liber, 1986 .
Merriam, Sharan B. *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur, 1994.
Pressman, Jeffery L & Aaron B Wildawsky. *Implementation*. Berkley: University of California Press, 1973.
Regeringens proposition 1992/93:220 *En ny läroplan*
Regeringens proposition 1997/97:6 *Förskoleklass och andra skollagsfrågor*
Regeringens proposition 1997/98:94 *läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen, fritidshemmet mm*
Regeringens skrivelse 1996/97:112 *Utvecklingsplan för förskola, skola och vuxenutbildning – kvalitet och likvärdighet*.
Skolverket. *Att utvärdera skolan*. Stockholm: Liber, 1999.
SOU 1992:94 *Skola för bildning* Betänkande av Läroplanskommittén 1992
SOU 1997:121 *Skolfrågor – Om skola i en ny tid* Skolkommitténs slutbetänkande
Svenska Kommunförbundet. *Levnadsförhållanden i Sveriges kommuner*. Fakta-rapport, maj 1997.
Timplanedelegationen, *Pressmeddelande 2000-04-11* <http://www.timplanedelegationen.gov.se/filer/15.pdf>. Hämtad 2001-10-08
Torper, Ulf. *Tidsramar, tidsanvändning och kunskapsutveckling i den svenska grundskolan*. Avhandling för doktorsexamen (Studia Psychologica et Paedagogica series altera LXI) Lund: CWK Gleerup, Liber, 1982.
Westlund, Ingrid. *Elevernas tid och skolans tid*. Lund: Studentlitteratur, 1998

BILAGA 1**Urval och kommunkategorier**

Kommuntyp	Deltagande kommuner	Icke deltagande kommuner
1 Storstäder och förortskommuner	1. Jobbar redan så här 2. Vill vara på framkant 3. Vill vara på framkant 4. Behöver draghjälp	5. Omständigheter kring ansökan 6. Orkar inte
2 Större städer	1. Behöver draghjälp 2. Vill vara på framkant 3. Behöver draghjälp	4. Omständigheter kring ansökan 5. Gör det redan
3 Medelstora städer	1. Jobbar redan så här 2. Jobbar redan så här 3. Behöver draghjälp	4. Gör det redan
4 Industrikommuner	1. Behöver draghjälp 2. Behöver draghjälp 3. Behöver draghjälp	4. Gör det redan 5. Orkar inte 6. Gör det redan
5 Landsbygdskommuner	1. Behöver draghjälp 2. Jobbar redan så här	3. Orkar inte 4. Omständigheter kring ansökan 5. Gör det redan
6 Glesbygdskommuner	1. Jobbar redan så här	2. Orkar inte 3. Omständigheter kring ansökan 4. Gör det redan 5. Orkar inte
Summa	16 Vill vara på framkant: 3 Jobbar redan så här: 5 Behöver draghjälp: 8	16 Omständigheter kring ansökan: 4 Gör det redan: 7 Orkar inte: 5

Storstad: Kommun med folkmängd som överstiger 200 000 invånare.

Förortskommun: Förortskommun till storstad. Antingen pendlar mer än 50 % av de förvärvsarbetande till arbetet i någon annan kommun, eller så pendlar mer än 25 % av de förvärvsarbetande till arbetet i en storstad.

Större stad: Kommun med minst 50 000 invånare, högre tätortsgrad än 70 % samt med mindre än 40 % sysselsatta inom industrin.

Medelstor stad: Kommun med mellan 20 000 och 50 000 invånare, med tätortsgrad över 70 % samt med mindre än 40 % sysselsatta inom industrin.

Industrikommun: Kommun med mera än 40 % sysselsatta inom industrin och som inte är glesbygdskommun.

Landsbygdskommun: Kommun med mera än 8,7 % sysselsatta inom jord- och skogsbruk, en tätortsgrad under 70 % och som inte är en glesbygdskommun.

Glesbygdskommun: Kommun med mera än 5 inv/km² och mindre än 20 000 invånare.

Svenska Kommunförbundet. *Levnadsförhållanden i Sveriges kommuner*. Faktarapport i maj 1997.

Intervjumall

Deltagande kommuner

Kommun:

Befattning:

År i denna befattning:

Inledningsvis:

1. Hur reagerade kommunen då inbjudan till försöksverksamhet utan nationell timplan kom?
2. Varför tror Du att staten genomför denna försöksverksamhet just nu?

Tidigare erfarenheter

- 3a) Den nationella timplanen medger möjligheter till ett lokalt tidsutnyttjande (exempelvis åldersintegrerad undervisning, tema- och annan ämnesintegrerad undervisning). Användes de friheter som timplanen ger redan innan kommunen gick med i försöket?
- 3b) I vilken utsträckning adderar timplaneprojektet till det ni redan har gjort?
4. Förekom följande inslag i kommunens skolor innan ni gick med i försöksverksamheten?
  - a) Årskursintegrering
  - b) Tematiskt/ämnesövergripande arbete
  - c) Individuella utvecklingsplaner
  - d) Flexibel skoldag
  - e) Individualisering (av lärostoff, kurser, metoder etc.)
  - f) Mentorskap/handledarskap
  - g) Arbetslag
  - h) Lokal skolprofilering
  - i) Annat lokalt tidsutnyttjande (som inte kan inrymmas i tidigare nämnda alternativ)

Om vi nu går vidare till vad som hänt efter kommunen gick med i timplaneförsöket:

5. Har det skett några förändringar?

Deltagande

Nu kommer jag att inrikta frågeställningarna på processen kring kommunens beslut att delta i timplaneförsöket.

6. Vilka skäl har kommunen för att delta i denna försöksverksamhet?
7. Är det möjligt att urskilja ett viktigaste skäl?
8. Har några individer eller grupper varit särskilt drivande när det gäller att

kommunen ska delta i försöksverksamheten?

9. Fanns det några individer eller grupper som var tveksamma eller till och med som var direkta motståndare till att delta i försöksverksamheten?
10. Hos vilka individer/grupper förankrades tanken innan ni fattade beslut om att delta?
11. Vad skulle Du säga präglande beslutet att delta i försöksverksamheten? (*grad av enighet/oenighet*)
12. Har de politiska organen varit involverade i denna process?

Skolurval

13. Har försöksverksamheten inletts i kommunens skolor?

Om Nej:

14. När planerar ni att starta?

Om Ja:

15. När startade försöksverksamheten?
16. Hur många skolor deltar?
17. Hur utsågs skolorna som deltar?
18. Har deltagande skolor efterfrågat några riktlinjer från kommunen? Har kommunen lämnat några riktlinjer?
19. Har kommunen någon strategi eller vision vad gäller den lokala tidsfördelningen?

Nationella timplanens roll

Nu kommer ett antal påståenden som gäller den nationella timplanens roll.

Jag vill att Du tar ställning till följande påståenden enligt följande alternativ:

ä Ja, absolut ä Ja, troligen ä Nej, troligen inte ä Nej, absolut inte ä Vet ej.

Motivera Din uppfattning.

20. Att avskaffa den nationella timplanen är nödvändigt.
21. Ett borttagande av den nationella timplanen kommer att innebära stora förändringar för skolorna.
22. Den nationella timplanen har en betydande funktion för styrningen av skolorna idag.
23. I praktiken styrs skolan mer av prov, betygsättning och annan utvärdering än av den nationella timplanen.

Och avslutningsvis:

24. Är det något annat Du vill tillägga?

Ej deltagande kommuner

